

Medeniyetler Beşığı Orta Doğu ve

Şanlıurfa

Uluslararası Sempozyum Bildirileri

11 - 12 Mayıs 2017 / Şanlıurfa

**Medeniyetler Beşiği Orta Doğu ve Şanlıurfa
Uluslararası Sempozyum Bildirileri**

---

*Bu yayın, Sempozyum toplantısını içerir.
Ücretsiz dağıtılır.*

Editör: Dr. Metin Eriş
Redaksiyon: Fulya Gökoğlu
Tasarım: Fatih M. Durmuş

Birinci Baskı, Ekim 2017

ISBN: 978-605-149-921-5

Baskı: Seçil Ofset
www.secilofset.com

Tüm Hakları T.C. Şanlıurfa Valiliğine aittir.
© Copyright T.C. Şanlıurfa Valiliği

Medeniyetler Beşığı
Orta Doğu
ve
Şanlıurfa

Uluslararası Sempozyum Bildirileri
11-12 Mayıs 2017 / Şanlıurfa

Editör:
Kültür Konseyi adına
Dr. Metin Eriş

Medeniyetler Beşiği
Orta Doğu
ve
Şanlıurfa

Uluslararası Sempozyumu Kurulları

Düzenleme Kurulu

Dr. Metin Eriş
Prof. Dr. Korkut Tuna
Prof. Dr. Casim Avcı
Prof. Dr. Süleyman Beyođlu
Prof. Dr. Ahmet Taşđın
Doç. Dr. İlyas Topsakal
Kültür Konseyi Derneđi

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. Alfina Sibgatullina (*Moskova Devlet Üniversitesi*)
Prof. Dr. Alfiya Yusupova (*Kazan Federal Devlet Üniversitesi*)
Prof. Dr. Güllü Yolođlu (*Azerbaycan İlimler Akademisi*)
Prof. Dr. Selâhaddin Halilov (*Azerbaycan İlimler Akademisi*)
Doç. Dr. Tahir Aşirov (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Doç. Dr. Ebulfez Süleymanlı (*Üsküdar Üniversitesi*)
Dr. İlsur Nafikov (*Kazan Federal Devlet Üniversitesi*)
Prof. Dr. Cevdet Küçük (*Marmara Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi*)
Prof. Dr. Korkut Tuna (*İTO Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mustafa Fayda (*29 Mayıs Üniversitesi*)
Prof. Dr. Kenan Gürsoy (*Aydın Üniversitesi*)
Prof. Dr. Hayati Beşirli (*Kırgızistan Manas Üniversitesi*)
Prof. Dr. Casim Avcı (*Marmara Üniversitesi*)
Prof. Dr. Süleyman Beyođlu (*Marmara Üniversitesi*)
Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın (*İstanbul Üniversitesi*)
Doç. Dr. Murat Kocabekov (*Kırgızistan Manas Üniversitesi*)

İçindekiler

Takdim	8
Açılış Konuşmaları	9-16
Medeniyetlerin Buluştuğu Kente Gönül Gözüyle Bakarken Dr. Metin Eriş (Kültür Konseyi Başkanı)	10
Hasbi Duydularla Baktığımız Orta Doğu ve Ensar Şanlıurfa Güngör Azim Tuna (Şanlıurfa Valisi - Merkez Valisi)	13
Birinci Oturum	17-46
Medeniyetler Merkezi Orta Doğu ve Şanlıurfa Oturum Başkanı: Prof. Dr. Kenan Gürsoy	
Orta Doğu'nun Stratejik Önemi Doç. Dr. Ali Ahmetbeyoğlu	20
M.S. 2 ve 3ncü Yüzyıllarda Edessa = Urfa ve Çevresi Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar	26
Urfa Bölgesi Fetihleri Yrd. Doç. Dr. Mahmut Kelpetin	32
Büyük Selçuklu Kumandanı Mevdûd'un Urfayı Haçlı İstilasından Kurtarma Mücadelesi Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın	38
İkinci Oturum	47-102
İnançların Şekillendiği Dünya Merkezi Orta Doğu ve Urfa Oturum Başkanı: Prof. Dr. Cevdet Küçük	
Urfa Haçlı Kontluğu ve İmâdeddin Zengi Prof. Dr. Birs el Küçüksipahioğlu	50
Anadolu'nun Türkleşme Döneminde Şanlıurfa'ya Yerleşen Oğuz/Türkmen Boyları Prof. Dr. Muallâ Uydu Yücel	57
Urfalı Hıristiyan İlahiyatçısı Theodoros Ebû Kurre ve İslâma Bakışı Prof. Dr. Casim Avcı	73
Türk-İslâm Medeniyetlerinin İz Düşümünde Şehir Kimliği ve Erozyonu: Şanlıurfa Örneği Prof. Dr. Mehmet Dalkılıç	82
Üçüncü Oturum	103-144
Asırlar Boyu İslâm Medeniyetlerine Yurt Olan Urfa Oturum Başkanı: Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın	
İbrahimî Dinler Kavramı Üzerine Yrd. Doç. Dr. İbrahim Kaplan	106
Hz. İbrahim ve Urfa Prof. Dr. Ömer Faruk Harman	117
Hz. İbrahim, Hanefilik ve Topluma Yansımaları Doç. Dr. İsmail Şık	137

Dördüncü Oturum

145-168

Eğitim ve Teknoloji Dünyasına Işık Veren Orta Doğu Medeniyetleri ve Eğitim Dünyası
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Casim Avcı**

Bir Medeniyet ve Kültür Merkezi Olarak Şanlıurfa Doç. Dr. Selim Hilmi Özkan	148
Tarih Boyunca Bir Eğitim ve Kültür Havzası Olarak Urfa* Doç. Dr. Abdülhalim Koçkuzu	154
Osmanlı Son Döneminde Eğitim Reformları ve Urfa'ya Yansımaları (1850-1900) Doç. Dr. Mustafa Gündüz	156

Beşinci Oturum

169-198

Orta Doğu'nun Siyasî ve Kültürel Geleceğinde Şanlıurfa
Oturum Başkanı: **Dr. Metin Eriş**

Mekânın Anlamıyla Birlikte Var edilmesi: Urfa Şehrini Anlamına Davet Etmek Prof. Dr. Ahmet Taşgın	172
Din Kimlik İlişkisinde Kutsal Mekânların Rolü: Urfa Örneği Prof. Dr. Hayati Beşirli	176
Orta Doğu'da Jeo-Kültürün Vazgeçilmez Ağırlığı: Dinler ve Şanlıurfa** Prof. Dr. Zafer Akbaş	184
Medeniyet Tarihinde Tercümelerin Rolü ve Harran Prof. Dr. Kenan Gürsoy	194

Altıncı Oturum

199-250

Gelenekleri ve San'at Dünyası ile Şanlıurfa
Oturum Başkanı: **Doç. Dr. İlyas Topsakal**

Evliya Çelebi Seyahâtnâmesinde Urfa Doç. Dr. Nurettin Gemici	202
Düğün Ritüelleri Bağlamında Karakeçililer ve Eski Türk Kültürü Yrd. Doç. Dr. Kürşat Yıldırım	225
Geleceğe Bakarken Şanlıurfa ve Geleneksel El Sanatları Öğr. Gör. S. Sabri Kürküoğlu	229

Yedinci Oturum

251-268

Değerlendirme ve Sonuç Bildirisi Oturumu

Oturum Başkanı: **Güngör Azim Tuna** (Şanlıurfa Valisi - Merkez Valisi)

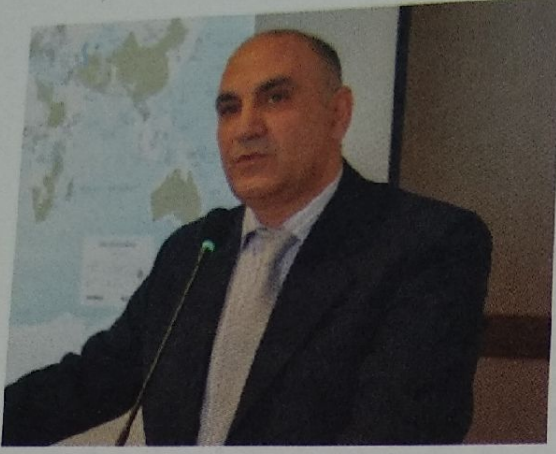
Doç. Dr. İlyas Topsakal
Prof. Dr. Cevdet Küçük
Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın
Prof. Dr. Casim Avcı
Prof. Dr. Kenan Gürsoy
Dr. Metin Eriş

Sempozyum Günlerinden Kesitler

269-272

* Tebliği elimize geçmemiştir.

** Katılamamış Tebliğini göndermemiştir.

**Doç. Dr.
Zafer Akbaş**

1972 Ahlat doğumlu olan yazar, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu olup, İnönü Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak akademik hayatına başlamıştır. Yüksek lisansını da aynı üniversitede tamamlayan Akbaş, 2009'da Marmara Üniversitesi'nden doktor unvanını aldı. 2013'te "Uluslararası İlişkiler" alanında Doçent unvanını aldı. 2011'den itibaren Düzce Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün kurucusu bölüm başkanlığını üstlendi. Akademik çalışmalarını Orta Doğu, ABD dış politikası ile Türk dış politikası konularında yürütmekte olup, yayınlanmış bir kitabı ve çok sayıda makalesi ile tebliği bulunmaktadır.

Ortadoğu'da Jeo-Kültürün Vazgeçilmez Ağırlığı: Dinler ve Şanlıurfa*

Orta Doğu dünyanın en önemli dinî merkezlerinden biridir. Dinin de içinde bulunduğu kültürel unsurlar günümüzde politikanın önemli bir öznesi halindedir. Bu durum dönemsel olarak değişmekle birlikte tarihte hep gündemi meşgul eden hususlardan olmuştur. Orta Doğu, üç büyük dinin doğuşu ve gelişmesine mekândır.

Ekonomik ve politik özellikleri dışında bir inanç ve din merkezi olarak Orta Doğu derin çatışmaların merkezi olmuştur. Söz konusu çatışmalar sadece politik söylem düzeyinde kalmamış zaman zaman sıcak savaşa da dönüşmüştür. Bölgenin bu özelliği ile jeo-kültürel çatışma odaklarından biri olarak değişmeyecek öz niteliklere sahiptir.

Çalışmada Orta Doğu'da Jeo-Kültürün artan önemi vurgulanmakta, jeo-politik önemi yanında Jeo-Kültürel özelliklerinin bölgeyi istikrar arayışında bir konuma dönüştürmektedir. Özellikle dinlerin birleştirici unsurları, barışı, yardımlaşma, hoşgörü ve kardeşliği önerdiği bir ortamda politik çıkarların işbirliklerinden çok çatışmalara sebep olduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Jeo-Politika , Jeo-Kültür, Din, Çatışma

Giriş

Orta Doğu geçmişten günümüze büyük güçlerin çatışma ve işbirliği alanı olan en önemli yerlerin başında gelmektedir. Çatışma ya da işbirlikleri zaman zaman ekonomik ve ticarî değerler üzerinden yaşanırken, zaman zaman da sosyo - politik ve kültürel sebepler üzerinden yaşanmıştır. Petrolün keşfi bölgeye özel önem katmakla birlikte, petrol üzerinden de çatışma ve işbirliklerinin yaşanmasına yol açmıştır.

Orta Doğu dünyada üç büyük dinin merkezi olmuştur. Orta Doğu içinde Mekke, Medine, Kudüs ve İstanbul özel önemi haiz kentlerdir. Bu kentler Jeo-Kültürel açıdan üzerinde egemenlik kurmak için savaşların yaşandığı kentlerdir. Bu kentleri ikinci derece kentler diyebileceğimiz Bağdat, Mardin, Urfa gibi şehirler izler.

Taliban, el-Kaide, DEAŞ gibi terör örgütleri, Filistin-İsrail çatışması, İran'ın bölgedeki mezhepçi yayılma politikası ve Batılı aktörlerin İsrail ile olan yakın ve özel ilişkisi diğer unsurlar yanında kültürel unsurlar da Orta Doğu'da çatışmaları beslemektedir. Din ve mezhep çatışmaları gibi kültürel konular uluslararası politikanın temel ilgi alanlarından biridir. Çalışmada önce jeopolitik teorilerden sonra da Jeo-Kültürel teorilerden bahsedilerek Orta Doğu'da Jeo-Kültürün vazgeçilmez bir ağırlığı olduğu vurgulanmaktadır.

* Doç.Dr. Zafer Akbaş rahatsızlığı dolayısıyla sempozyuma katılamamış ve tebliğini göndermişlerdir.

Kavramsal Boyut: Jeo-Politika, Kültür ve Jeo-Kültür

Jeo-Politik teoriler Soğuk Savaş döneminden sonra akademik çevrenin gündemini yeniden meşgul eden temel ilmi tartışmalardan biridir. Sovyetler Birliği'nin çöküşü dünyanın gündemini değiştirmiş, ABD daha güçlü bir şekilde hegemonyasını ilan eder hâle gelmiştir. İki kutuplu dünyanın önce tek kutuplu, şimdilerde ise çok kutuplu doğru dönüşmesiyle birlikte dünyada çıkar çatışması ve büyük güçler arası rekâbet artmaya başlamıştır. Jeo-Politika politik kararların alınmasında coğrafi unsurların dikkate alınmasını anlatırken, Jeo-Kültür ise kültürel değerler ile mekân politikalarının etkileşimini ifade eder.

İnsanlar tarafından geliştirilerek sonraki nesillere aktarılan kavramlar bütünü olan kültür, toplumlar içerisinde zamanla oluşur ve aktarımı kolaylaştıran dil, resim ve müzik gibi imgesel türlerden oluşur. Bu türler vesilesiyle belirli bir kültür aktarımı sistemi oluşturulabilir (Ayhan, 2015: 79). Kültür bir ülkenin bir toplumun maddî mânevî varlıklarının, fikir ve sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü, medeniyet olarak da tanımlanmaktadır (TDK, 1988: 947). Kültürü, eğitim, bilgi, beceri, medeniyet, erdem, yetenekler ve değerler toplamı olarak değerlendirmek mümkündür.

Jeo-Kültürel teoriler Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte çoğunlukla Batı dünyası kaynaklı olarak dile getirilmeye başlanmıştır. Esasen jeo-politik teoriler devletlerin çıkarlarına hizmet eden tezlerdir. Devletler kendi çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla özellikle ondok uzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başından itibaren jeopolitik bilimsel görüşleri kullanmışlardır. Meselâ Alman bilim adamı Friedrich Ratzel'in görüşleri Birinci Dünya Savaşı'nda savaş propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır.

Ratzel savunduğu görüşlerinde, aynı kültüre sahip olan nüfusun artmasıyla birlikte devletin sahasını genişleyeceğini, devletlerin genişlerken çevresindeki savunması toprakları sınırlarına dahil edeceği, genişleme eğiliminin devamlı bir süreç olarak bulaşıcı olduğunu, sınırların devletlerin gücünü ve gelişmesini gösteren suni, geçici işaretler olduğunu, dolayısıyla devletlerin diğer devletleri içine alarak genişlemeye devam edeceğini iddia etmiştir (Karabulut, 2005: 42-43). Bu anlayış devletlerin nüfuslarının ve ihtiyaçlarının artmasıyla sınırlarının da genişleyeceği temel felsefesine dayanmaktadır. Bu anlayışın meşru görülmesi güçlü-zayıf ikileminde güçlünün zayıfı adetâ yutacağına işaret etmektedir.

Ratzel, Lebensraum diye adlandırdığı hayat sahası adlı tezinde de canlılarla devletler arasında paralellik kurmuştur. Görüşleri biyolojik determinizme dayanan Ratzel'e (Öngör, 1963: 309) göre, canlı organizmaların büyümek, gelişmek, varlıklarını korumak ve sürdürmek için yeterli hayat alanına sahip olmaları gerekir. Devletlerin mekân darlığı dolayısıyla hayat sahası darlığı yaşadığı durumlarda askerî güç kullanarak hayat sahasını genişletmeleri gerekir. Ratzel'in bu görüşlerinin Hitler dönemi Almanya'sının saldırgan tutumunda önemli bir

dayanak kabul edildiği aşikârdır.

Jeo-Kültür, jeo-ekonomi gibi kavramlar esasen Jeo-Politika kavramının ekseninde ve ondan ilhamen doğmuş kavramlardır. Ancak zaman içinde kültür ve ekonomi olgularının öneminin artması bunlar ile coğrafi unsurlar üzerinden bağ kurmayı gerektirir hâle gelmiştir.

Jeo-politik kavramı temelde coğrafi esaslar üzerinden hareketle devletlerin politika belirlemesi gerektiği anlayışına dayanır ve coğrafi unsurların temel alınması suretiyle izlenen politikaların devletlerin çıkarlarını belirlemede daha etkin olacağını savunur. Jeo-Kültür kavramı ise, esasen kültürel unsurların politik tercihler ve yönelimlerde öncelenmesini içerir. Bu bağlamda moral değerler, ulusal karakter ve en önemli unsur olarak din gibi sosyolojik ve psikolojik değerleri içermektedir.

İsveçli Rudolf Kjellen Jeopolitik kavramını 1899'da ilk kez kullanan yazardır ve Ratzel'in biyolojik devlet anlayışını benimsemiştir. Temelde coğrafyanın politik durumu ve olayları belirlediğini savunur. Karl Erns Haushofer ise, daha çok siyaset pratiğine etki bakımından tartışılan bir yazardır. Haushofer, II. Dünya Savaşı sonrası, Alman yayılcılığına ilmî kılıf hazırlamak, yayılma ve genişleme politikalarını yönlendirmek ve halk nezdinden bu politikalara meşruiyet kazandırmak ile, Hitlerin Kavgam kitabında geçen Lebensraum (Hayat Sahası) konusunu Nazi rejimine entellektüel katkı sağlamak suçlamalarıyla yargılanmıştır (Ulaş, 2011: 46).

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD, adetâ tek başına dünyanın hâkimi olduğunu, bağlı olarak hegemonyasını ilan etmişti. Bu dönemden itibaren ABD küresel ölçekte hâkimiyet kurmaya yönelik politikalar izlemiştir. Bunun "meşru" temellerini hazırlamak adına da Japon asıllı Amerikan vatandaşı olan Francis Fukuyama tarafından çok tartışılan 1989'da "Tarihin Sonu" tezi ile Samuel Huntington ise 1993'te "Medeniyetler Çatışması" tezlerini ileri sürmüştür. Bu tezler esasen yarı resmî kabul edebileceğimiz Amerikan Jeo-Kültür tezleridir. Barry Buzan ve Gerald Segal tarafından 1998'de Huntington'un tezine alternatif olarak "Medeniyetler İttifakı" tezi ortaya atılmıştır.

Fukuyama "Tarihin Sonu" olarak adlandırdığı tezinde SSCB'nin çöküşüyle birlikte Amerikan liberalizminin, Batı demokrasisinin dünyada zaferini ilan ettiğini, bunun tarihin bitişi/sonu olduğunu ve artık ideolojilerin de sonunun geldiğini savunmuştur. Fazlasıyla eleştirilen bu görüşler akademik camia dışında Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkasya'da yaşanan çatışmalarla da geçersiz kılınmıştır.

Huntington ise Medeniyetler Çatışması adlı Jeo-Kültürel tezinde, kültürün dünya çatışmalarının kaynağını olacağını savunmuştur. Huntington medeniyetler çatışmasının küresel politikanın merkezinde yer alacağını, medeniyetler arası farklılıkların gelecekteki çatışmanın sınırlarını belirleyeceğini ifade etmiştir (Huntington, 1997: 15-16).

Huntington; Batı, Konfüçyüs, Japon, İslâm, Latin Amerika, Afrika, Slav-Ortodoks ve Hint medeniyetleri şeklinde sekiz medeniyetten bahsederken, medeniyetleri din eksenli olarak tasnif etmekte ve bunlar arasında bir çatışmanın kaçınılmaz olacağını, artık kültürün devletlerin dış politikalarının temel hareket noktası olduğunu iddia etmektedir. Ancak tez fazlasıyla eleştiriye hak eden bir tezdır. Bosna savaşına kendi kültürlerinden olan Sırlara geç de olsa müdahale eden Batı ve kendi kültüründen olan Azerbaycan'ı dış politikada stratejik ortak görmeyen ve Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı destekleyen İran gibi örnekleri tezin izah edemediği ortadadır.

Ancak bununla beraber kültürün devletlerin dış politikasını etkilediğini de kabul etmek gerekmektedir. Temelde Huntington'un kültür meselesini dış politikada ana mesele ya da birincil mesele olarak alması eleştiri konusudur, yoksa kültürün önemli bir karar unsuru olduğu da kabul edilmelidir. Bu bağlamda olmak üzere, Uluslararası ilişkilerin temel dayanağı olarak kimlik olgusunu merkeze alan Konstrüktivist (sosyal inşacı) yaklaşım da oldukça ses getirmiştir.

Uluslararası ilişkiler teorisi olan Konstrüktivist (Sosyal İnşacı) yaklaşıma göre, soyut bir unsur olan kültürün, güvenlik ve dış politika analizleri üzerinde, uzun zamandır ihmâl edilmiş, değiştirici ve dönüştürücü bir etkisi bulunmaktadır (Ertem, 177). Bu etki devletlerin çıkarlarını tanımlarken kimlik ve diğer sosyal olguların etkisiyle daha yakın işbirliği ya da öteki tanımlamalarını getirmektedir. Bu bağlamda olmak üzere örneğin ABD'nin İngiltere ile olan ilişkisi özel bir ilişki olarak kabul edilmekte ve iki aktör arasındaki yakınlığın sebebi, kimlik unsuruna bağlanmaktadır. Benzer şekilde ABD ile İsrail ilişkisinin de yeni muhafazakâr görüş ekseninde özel bir yakınlığı bulunmaktadır. Evanjelik Hıristiyanlar ahir zamanda Hıristiyan ve Yahudi ortaklığının sağlanacağını ileri sürerek İsrail'e özel önem vermektedirler.

Bütün bunlardan hareketle, devletlerin dış politika tercihlerinde Jeo-Kültürün önemli bir karar unsuru olduğu anlaşılmaktadır. Bunun etki kapasitesi zaman zaman artmakta ya da azalmaktadır. Konjonktür ve çıkarlar bu etkinin dozunu belirleyen unsurlar olarak ifade edilebilir. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de Jeo-Kültürün devletlerin ve toplumların kararlarını etkileyen bir olgu olarak gündemde kalacağını söylemek mümkündür.

Jeo-Kültür ve Orta Doğu

Din, psiko-sosyal ve kültürel yapının önemli etkenlerinden biridir. Din; kuralları, ölçüleri, din adamlarının kalitesi, inanlara tebliğ ve öğretim biçimi v.b üzerinden toplumu ve millî gücü etkiler (Ulaş, 2011: 133). Toplum hâlinde yaşayan ve sosyal bir varlık olan insanlar, çeşitli topluluklar oluşturarak kültür ve medeniyetler meydana getirmişlerdir. Akıl ve yeteneklerini kullanan insanlar, hem maddî ve hem de mânevî alanda gelişmeler kat etmişler, kendilerini ve

çevrelerini de geliştirmişlerdir (Aşıkoğlu, 1998: 46). Jeo-kültür içinde dinin önemli ve baskın bir rolü vardır. Din sadece âhirete yönelik bir hayat biçimi değil aynı zamanda dünyevî hayatı da şekillendiren bir olgudur. Bu itibarla dinin doğru öğrenilmesi ve yaşanılması toplum hayatında ciddi bir etki doğurabilir.

Dinlerin doğru anlaşılması ve yaşanması toplum hayatında olduğu gibi uluslararası politikada da son derece önemlidir. Dinler barış dinidir. Özellikle İslâm dini, anlam ve muhteva itibariyle emniyet, güven ve barış ve esenlik dinidir. Bu bağlamda dinlerin asliyetini muhafaza etmek, âhirete bakan ciheti dışında dünyayı da daha yaşanabilir ve barışçıl bir dünya hâline getirebilir. Zaman zaman dinlerin tahrif edilmesi özellikle Orta Doğu gibi dini yaşantı ve hassasiyetin güçlü olduğu bölgelerde bir baskı ve çatışmaya dönüşebilmektedir.

Çıkarların öncelenerek dinlerin ve diğer kültürel değerlerin araçsallaştırıldığı bölgelerde mezhepler, dinler, toplumlar ya da devletler arası çatışmalar kaçınılmaz hâle gelmektedir. Orta Doğu konuşulduğunda, meselâ İran'ın mezhep öncelikli politikası bir bölgesel stres ve çatışma kaynağı haline dönüşebilmektedir. Şii İran'ın Vehhabi Suudi Arabistan ile yaşadığı çatışma, İsrail'in Yahudilik dinini yorumlama şeklinden kaynaklanan İslâm dünyası ile çatışmaları, dinî değerlerin dış politika kararları üzerinde ciddi etki sahibi olduğunun örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Coğrafya ile insan arasında hayatî bir bağ mevcuttur. İnsanın coğrafyaya olan bağımlılığı, bir etkileşimi de netice vermiştir. Bu noktada İbn-i Haldun coğrafya ile insan arasında doğrudan bir bağ olduğunu ortaya koyan, bu bağı ortaya koyarken de coğrafyanın insan derisi üzerindeki, yani insanın fizikî özelliklerine etkisini önemli bir referans olarak alması ve hatta Mukaddime'nin bölümlerinden birisi yapması önemlidir.

İbn-i Haldun, coğrafya insan etkileşimini sadece bireyin fizikî özellikleri ile sınırlı tutmamıştır. Coğrafya üzerinde insanların yerleşik veya göçebe olmaları, medenilik veya bedevilik üzerinden ekonomi, yönetim ve siyaseti de kapsayan bir etkileşim ortaya koymuştur (Elmacı ve Bekdemir; 2008: 79-80). Nitekim Orhun kitâbelerinden de Türklerin sosyal hayatının yaşadıkları coğrafyaya göre şekillendiği anlaşılmaktadır (İşçi; 2015: 8) Bu döngü daha güncel bir başka tartışma konusunu, medeniyet ve kültür arasındaki ilişkinin konuşulmasını ortaya çıkarmıştır. Ersöz'ün medeniyeti fabrika, kültürü ise onun imâl ettiği şeyler olarak nitelendiren ve ikisini ayıran tanımı (Ersöz; 1963: 4) bizi bu noktada Medeniyet kavramına yönlendirmektedir.

Braudel'in uygarlıktan söz etmeyi, mekânlardan, topraklardan, engebelerden, bitki örtülerinden hatta ve hatta, hayvan türlerinden bahsetmekle eş tutan yaklaşımı coğrafya, medeniyet ve insan ilişkisinin kapsamına ilişkindir (Braudel; 2006: 40). Coğrafya, insan, medeniyet, kültür arasındaki bu kompleks ilişki, coğrafya'nın insan üzerinde bir tesiri, bu tesirle yine insanın yaşadığı coğrafyayı şekillendirmesi,

kendine has özellikleri yine o coğrafya üzerine yansıtması birbirini besleyen, sürekliliği olan bir husustur.

Orta Doğu bu anlamda bereketli bir coğrafyadır. Birbirini takip eden semavi dinlerin insanlık nezdinde zuhur ettiği yerlerin bu coğrafyada olması, bu coğrafyada şekillenen medeniyetinin ana kurucu unsurlarından birisinin din olmasını netice vermiştir. Bu medeniyet fabrikalarının ürünü olan kültürler de ana kurucu unsurları olan dinler ile doğal ve doğrudan bir bağa sahip olmuşlardır. Meselâ "İslâm şehirleri yapı olarak Batı şehirlerinden farklılık içermektedir. Bu yapısal farklılık doğuda camiye, Batıda kiliseye yüklenen anlamsal farklılıklar ile sosyal, siyasal boyutlar kazanmıştır (Asarkaya; 2016: 453)"

Bütün bu yapı ve anlam farklılıkları, bunları taşıyan coğrafyaların kendi içerisindeki ilişki bütünlüğünü zedelerken iki kavramın daha ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Onlar; Doğu ve Batı kavramlarıdır. Temelde coğrafi ifadeler olan Doğu ve Batı kavramlarının kapısından girildiğinde, her iki kavrama yüklenen anlamlar irdelendiğinde din ve dinin şekillendirdiği kültürün baskın karakteri göze çarpacaktır.

Meriç'in Avrupa maddeciliğine rağmen Hıristiyanlar ifadeleri (Meriç, 9) bir coğrafyanın bir din ile eşleştirilmesi, din coğrafya ilişkisinin dile getirilmesidir. Orta Doğu'nun içerisinde yer aldığı Doğu; bu anlamda İslâm'ın baskın olduğu, bireyin ve toplumun hayatını İslâm'ın şekillendirdiği, şehirlerin yapısal özelliklerinde ve kimlik kazanmasında İslâm'ın başat aktör ve faktör olduğu bir coğrafyadır. İki coğrafi ifade olan Batı ve Doğu kavramlarını kültürel sınırlarını çizen unsur dindir.

Doğu'da, doğulu şehirleri diğer doğulu şehirler arasında imtiyazlı kılan ise sahip oldukları cami, medrese vb. gibi dinî yapılarıdır. Aynı şekilde bir coğrafyada medfun peygamberler veya veli olarak ifade edilen din büyükleri de o coğrafyayı imtiyazlı bir konuma taşımaktadır. Mekke, Medine şehirlerinin İslâm dini ve Müslümanlar için önemi, aynı şekilde Kudüs'ün İslâm ve diğer semavî dinler için önemi tartışmasızdır. Öncelikli öneme haiz bu kentlerin dışında diğer kentler arasında da farklı tasnif ve sıralamalar yapmak mümkündür. İzmir'deki Meryem Ana Kilisesi Hıristiyanlar için önem taşıyan başka bir coğrafi mekândır.

Pek çok peygamberin medfun olan ve bu hususiyeti ile peygamberler şehri olarak nitelendirilen Urfa'da din, kültür, coğrafya, etkileşiminin bariz tezahürü söz konusudur. Şehri niteleyen, kimlik veren kavramın "peygamberler şehri" olması, peygamber kavramının karşılığının ise bir dinin en yüksek mertebesine takâbül etmesi bu bağlamda önemlidir.

Jeo-Kültür ve Şanlıurfa

Sahip olduğu kültürel varlıklarıyla birlikte sahip olduğu kutsal mekânlar ile İnanç Turizmi açısından önemli bir yere sahip olan Şanlıurfa, çok sayıda yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilmektedir. Yahudiler, Hıristiyanlar ve

Müslümanlar tarafından birçok peygamberin bu şehirde yaşaması, üç din açısından bu şehri önemli kılmaktadır. Peygamberler Şehri diye de anılan Şanlıurfa, tarihin çeşitli dönemlerinde önemli bir dinî merkez olarak anılmıştır (Şahinalp, 2005: 77).

Eldeki arkeolojik bulgulara göre Şanlıurfa, yerleşik hayata geçilen, mimarlık tarihinin başlangıcı sayılan Neolitik Dönemin en önemli ve en eski yerleşim yeri olmakla birlikte; bilimsel olarak tespit edilen 11500 yıllık tarihi ile dünyanın en eski kentidir. Uygarlıkları, medeniyetleri ve birden fazla dine ait mirasları bağrında taşıyan şehir, semavî dinlerin atası Hz. İbrahim gibi birçok peygamberin doğduğu ve yaşadığı bir merkezdir. Tarih, bilim, hukuk, inanç, kültür, sanat, edebiyat, medeniyet gibi insanların ortaklaşa inşa ettiği değerler bu şehirde insanlar ile buluşmuş ve bu şehir bir cazibe merkezi haline gelmiştir (Altıngöz, 1).

Hız. Adem ve Hız. Havva'nın bir dönem Şanlıurfa'nın olduğu bölgede hayatının bir kısmını geçirdiği söylenmekle birlikte çiftçilik tarihinin de bu zamanda başladığı anlatılmaktadır. Tarihçi Ebul Farac'a göre Nuh Tufanı sonrası kurulan ilk şehir Urfa'dır. Yine bu şehirden Hız. Yakup, Hız. İbrahim, Hız. Yusuf gibi peygamberlerin bir şekilde yolunun düştüğü söylenmektedir. Bu da şehrin kültürel yapısında dinin ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Tarihî İpek Yolunun üzerinde bulunan Şanlıurfa da, Kültür ve Turizm Bakanlığınca tescil edilmiş 1150 adede yakın taşınmaz kültür varlığı bulunmaktadır. Bunların arasında Cilalı Taş Devrinden kalan Göbekli Tepe dünyanın ilk yerleşim yerlerindedir. M.Ö. 11 bin yıllarına kadar uzanan, tapınma amaçlı tören alanlarına ait mimarî kalıntılar, dikili taşlar yapılan kazılarda ortaya çıkarılmış ve şehrin kültürel, tarihî yönünü üst seviyeye taşımıştır (Mancı ve Aydoğdu, 2014: 9).

Tarihî geçmişi ile birlikte peygamberler şehri olan Şanlıurfa, küreselleşmenin etkisi ile birlikte farklı bir değişim-dönüşüm süreci yaşamaktadır. Bir tarafta Peygamberler Şehri tanımlaması ile birlikte gelenek ve göreneklerin hâkim olduğu şehirde, diğer tarafta ise içinde bulunduğu bölgenin yapısal ve kültürel özellikleri yansımaktadır. Kökleri yüzyıllara dayanan şehirdeki yapıda ağalık, şeyhlik, aşiret reisliği gibi kurumlar henüz varlıklarını korusu da etkinliklerini gittikçe kaybetmektedirler (Abuzer, 2004: 69).

Tarih ve din ile birleşen Şanlıurfa'da bir çok kutsal mekân bulunmakta ve bu kutsal mekânlar şehrin kültürünün oluşmasında ana unsurlar konumundadır. Kutsal sayılan mekânlarından biri olan Balıklı Göl, Hız. İbrahim'in ateşe atıldığı, ateşin suya ve odunların ise balığa dönüştüğüne inanılan bir mekândır. Balıklı gölün çevresinde yaşayan insanlar, gölün tabii güzelliğinden ve kutsallığından etkilenmektedirler (Yeğın, 2012: 63). Şehir dışından ve yurt dışından bir çok insan ise bu kutsal sayılan mekânı görmeye gelmektedirler.

Türkiye'nin en büyük müze kompleksi olan Şanlıurfa Müzesi, Şanlıurfa Kurtuluş Müzesi, Fıfırlı Camii, Selâhaddin Eyyûbi Camii, Küçük Hacı Mustafa

Hacıkamiloğlu Konağı, Haleplibahçe Moaik Müzesi, Balıklı Göl, Rızvaniye Camii ve Medresesi, Aynzeliha Gölü, Urfa Kalesi, Mevlid-i Halil Camii ve Mağarası, Bakırcılar Çarşısı, Kazzaz Pazarı, Gümrük Hanı, Mevlihan Camii, Hoşgörü Meydanı, Reji Kilisesi, Yorgancı Sokağı, Yıldız Sarayı, Ulu Camii, Hz. Eyyüb (A.S.) makâmı gibi bir çok tarihî, dinî ve kültürel mekân şehri, Jeo-Kültürel bir merkez yapmaktadır (Şanlıurfa Valiliği, 2017).

Sonuç

Din, inanış, medeniyet, kimlik, bir milletin moral değerleri Jeo-Kültürün temel unsurları olarak dünyada en belirgin şekilde Orta Doğu'da görünür hâledir. Cami, Havra ve Kilise üçlüsü Orta Doğu tarihinde sadece sosyal hayatın değil aynı zamanda politik hayatın da gündemindedir. Tarihte günümüze uğruna din savaşları yapıldığı mekanların bir çoğu Orta Doğu Bölgesi'nde yer almaktadır. Yahudilerin, Hıristiyanların ve Müslümanların kutsal olarak addettikleri mekânlar bu bölgelerde bulunmaktadır.

Günümüz dünyasında kültürel değerler üzerinden yaşanan çatışmaların tekrar gündeme geldiğini görmekteyiz. Kudüs hâlâ paylaşılamayan bir Jeo-Kültürel merkez konumundadır. Hz. İsa'nın (A.S), Hz. Musa (A.S) ve Hz. Muhammed (A.S.M) doğduğu, yetiştiği, mücadele ettikleri ve vefat ettiği mekânlar Orta Doğu Bölgesi'ndedir. Orta Doğu taşıdığı dinî özelliklerle barış ve işbirliği merkezlerinden biri olması gerekirken, politik ve diğer çıkar çatışmaları dolayısıyla daha çok çatışma merkezlerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Bu durumun yakın zamanda da değişmesi beklenmemektedir. Dinî motifli terör örgütleri ile diğer uluslararası aktörler bölgeyi bir mücadele alanına getirmiş durumdadır.

Özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesi bir mücadele alanı olarak kültürel yapılar üzerinden bir çatışmayı da gündeme getirmiştir. Bu bazen bireyler, bazen toplumlar/milletler, bazen devletler bazen de terör örgütleri şeklinde tezahür ederek bazı durumlarda çıkar çatışmalarında araçsallaştırılmaktadır. Bu durumun devam etmesi de beklenmektedir.

Dinin dünya üzerindeki uluslararası sistemi etkilediği düşünüldüğünde, Peygamberler Şehri olarak anılan Şanlıurfa'nın Türkiye'de, Orta Doğu'da ve dünyada etkisi yadsınamaz. Tarihi, kutsal mekânları ve kültürü ile birlikte Şanlıurfa'nın, Türkiye'de ve bölgede Jeo-Kültürel bir merkez olduğu söylenilebilir. "Peygamberler Şehri" ünvanı almış bir şehir olarak Şanlıurfa'nın kadim medeniyetlere beşiklik ettiği bilinmekle beraber, hak ettiği tarihî değerlerin verilmesiyle beraber canlı bir medeniyet şehri olması ve Jeo-Kültürel merkeze dönüşmesi ulusal ve evrensel düzeyde dikkati değer bir gelişme olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abuzer, C. (2004). Şanlıurfa'da Toplumsal Değişme ve Harran Üniversitesinin Bu Değişime Etkisi. 10(13), 65-84.
- Altungöz, İ.H. Urfa Müziği Hakkında. <http://www.urfakultur.gov.tr/Eklenti/22148,urfa-muzigi-hakkinda.pdf?0>, 11.05.2017.
- Asarkaya S. (2016), Osmanlı Mahallesinde Halkın Katılımı, Türk İslam Siyasi Düşüncesi, Editörler: Mehmet Akıcı, Gökçe Nur Şafak, Ankara: Eksen Yayınları
- Aşıkoglu, N. (1998). Toplum Hayatımızda Dinin Yeri ve Din Eğitiminin Önemi. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. (2), 45-49.
- Ayhan, A. (2015). Müzik İmgelerinin Kültür Aktarımında Kullanılabilirliği: Kültürel Yansımalar. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 1 (1), 79-83.
- Braudel F (2006) Uygarlıkların Grameri, Çev. Mehmet Ali KILIÇBAY, İmge Yayınları
- Elmacı, S., Bekdemir Ü. (2008), Ortaçağ İslam Aleminde Şehir: İbn-i Haldun'un Şehre Bakışı, Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt 13, Sayı 19
- Ersöz M (1963), "Hars ve Medeniyetin Dinamik Tanımları, Eğitim Dergisi, 1(5),1963,4.
- Aktaran: İbrahim Arslanoğlu, Kültür ve Medeniyet Kavramları <http://w3.gazi.edu.tr/~iarslan/kulturvemedeniyet.pdf> Erişim Tarihi 11.05.2017)
- Ertem, H. S (2012). Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: "Kimliğin Güvenliği" ve "Güvenliğin Kimliği". Güvenlik ve Stratejileri, 8 (16), 177-237.
- Huntington, S. P (1997). Medeniyetler Çatışması, der.Murat Yılmaz, Ankara: Vadi Yayınları
- İşçi, M (2015) Türk İslam Siyasi Düşünceler Tarihi, İstanbul: Derin Yayınları
- Karabulut B. (2005), Strateji-Jeostateji-Jeopolitik, Ankara: Platin Yayınları
- Mancı, A. R. Ve Aydoğdu, M. H. (2014). Şanlıurfa'yı Ziyaret Eden Yabancı Turist Profili ve Kültürel Miras Algılamaları. International Journal of Social Science, (27), 91-107.
- Meriç C (2015), Umrandan Uygarlığa, İstanbul: İletişim Yayınları
- Öngör S. (1963), "Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 1, ss.301-316.
- Şahinalp, M. S. (2005). Şanlıurfa Şehri'nin Kültürel Fonksiyonu. Marmara Coğrafya Dergisi, (11), 65-80.
- Şanlıurfa Belediyesi, Şanlıurfa Tarihi, <http://www.sanlıurfa.bel.tr/icerik/1/1/sanlıurfa-tarihi#.WRtBVMahnIU>, 11.05.2017.
- Şanlıurfa Valiliği. (2017). Kültür Turizmi, <http://www.sanlıurfa.gov.tr/kultur-turizmi>, 11.05.2017.
- TDK (1988), Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu
- Ulaş B. (2011), Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci, İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Yeğin, H. İ. (2012). Din Psikolojisi Açısından Kutsal Mekan İlişkisi. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17(27), 53-91.